

A pszichológiai perspektíva előfordulása történelem tankönyvi szövegekben

Pólya Tibor¹, Vincze Orsolya², Fülöp Éva² és Ferenczhalmy Réka²

¹MTA Pszichológiai Kutatóintézet, Pf.: 398

1394 Budapest, Magyarország

²PTE Pszichológiai Intézet

7624 Pécs, Magyarország

polya@mtapi.hu

vinor@freemail.hu

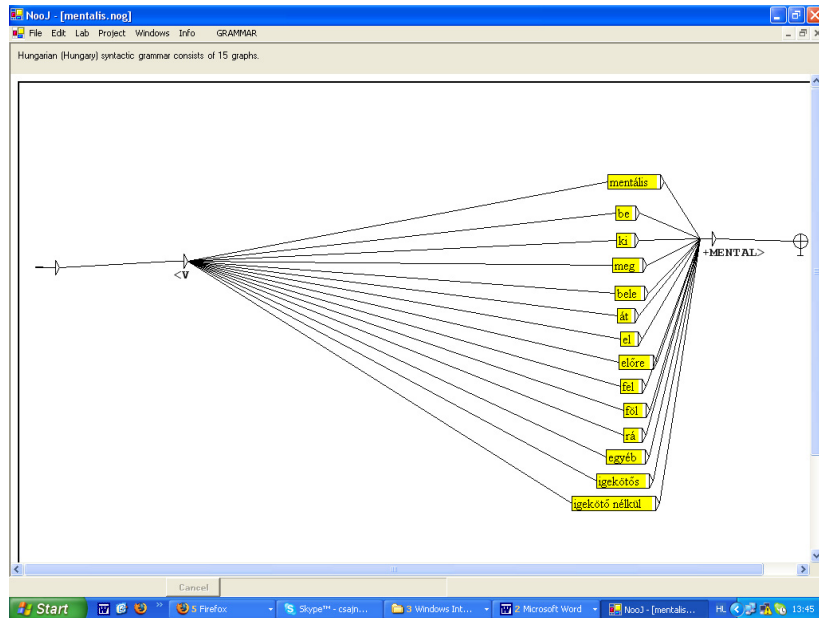
petymeg81@freemail.hu

ferreka@freemail.hu

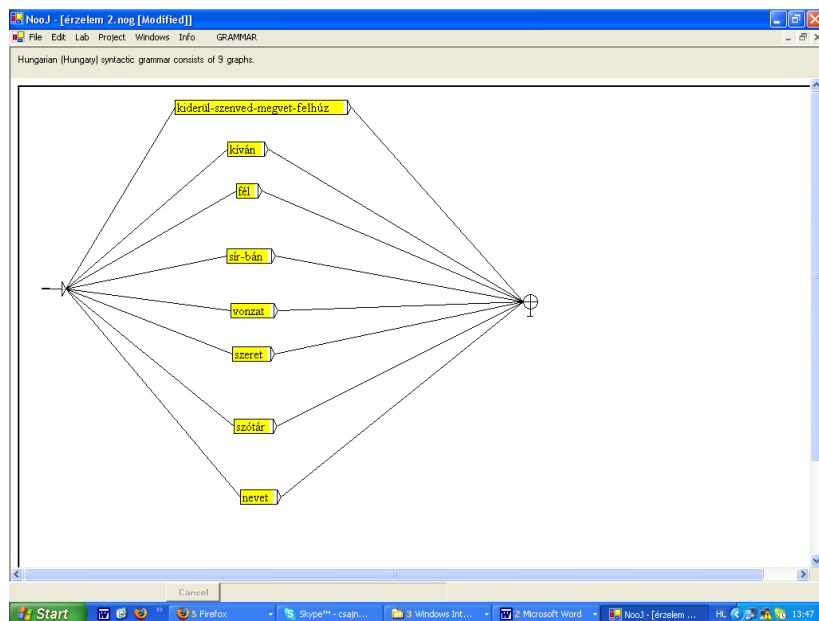
Kivonat: Az előadás a pszichológiai perspektíva modult mutatja be, amely a kognitív, érzelmi és intencionalitás gráfokat foglalja magában. A pszichológiai perspektíva két formáját különböztetjük meg. Belső perspektíva érvényesítése esetén az elbeszélő bemutatja a szereplők tudattartalmait, külső perspektíva érvényesítésekor a szereplők viselkedésének bemutatására korlátozódik az elbeszélés. A pszichológiai perspektíva modul pszichológiai relevanciájának feltárásához három hipotézist fogalmazunk meg, amely összefüggést feltételez a belső perspektíva érvényesítése és a történelmi szövegek három jellemzője (valencia, időbeli távolság, és a történet megértési nehézsége között). A hipotézisek teszteléséhez 16 jelentős magyar történelmi eseményt leíró általános és középiskolai történelem tankönyv szövegét elemeztük. Az eredmények azt mutatják, hogy a belső perspektíva előfordulása könnyebben megérthetővé teszi a történelmi eseményeket bemutató történeteket.

1 Bevezetés: Pszichológiai perspektíva

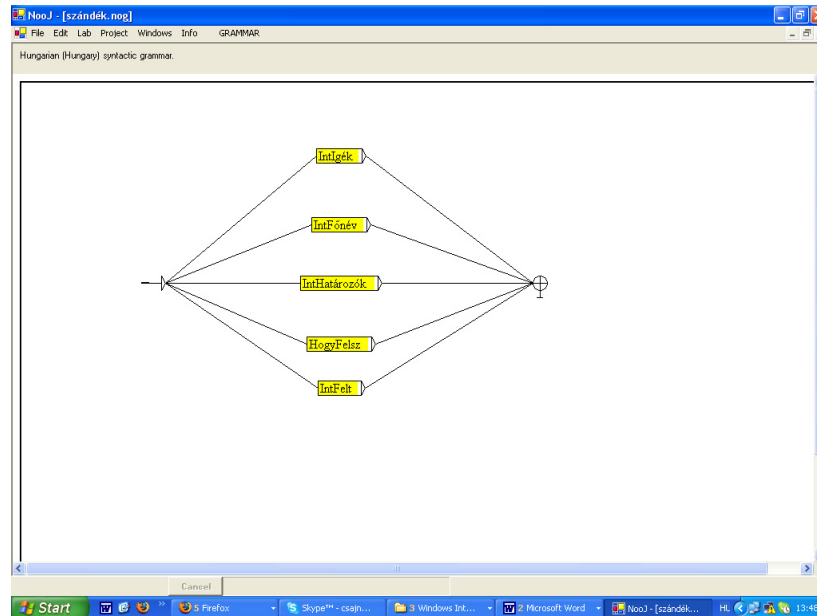
A pszichológiai perspektíva fogalmán a történetek azon jellegzetességét értjük, hogy az elbeszélő a szereplők belső tudattartalmait is bemutatathatja. A pszichológiai perspektíva két alapvető formája a belső és külső perspektíva. Belső perspektíva érvényesítése esetén a szereplők mentális állapotáról is tudomást szerzünk, míg külső perspektíva érvényesítése esetén az elbeszélés a szereplők viselkedésének bemutatására korlátozódik. A pszichológiai összetevő automatikus kódolására elsőként Wiebe [1] fejlesztett ki algoritmust, amely angol nyelvű történetek elemzését végzi. A pszichológiai perspektíva automatikus elemzésére általunk kifejlesztett eszköz három önmagában is összetett gráfot foglal magába: a szereplők mentális állapotának bemutatását azonosító kognitív gráfot, amelyet Vincze Orsolya dolgozott ki [2, lásd 1. ábra], a szereplők affektív állapotait kódoló érzelmi gráfot, amelyet Fülöp Éva fejlesztett ki [3, 4 lásd 2. ábra] és a szereplők viselkedésének szándékosságát azonosító intencionalitás gráfot, amelyet Ferenczhalmy Réka dolgozott ki [5, 6 lásd 3. ábra].

1. ábra. A kognitív gráf

2. ábra. Az érzelem gráf

3. ábra. Az intencionalitás gráf

2 A pszichológiai perspektíva előfordulása történelem tankönyvi szövegekben

2.1 Hipotézisek

A pszichológiai perspektíva pszichológiai vonatkozásait elsősorban irodalmi narratívumokon vizsgálták. Több vizsgálat eredményei is azt jelzik, hogy a pszichológiai perspektíva hozzájárulhat az adott eseményben résztvevő szereplők felelősségének megítéléséhez [7]. Belső perspektíva érvényesítése növelheti a szereplők felelősségét, hiszen a tudattartalmak bemutatása alapján a cselekvés szándékosságára következtethetünk. Ezzel szemben a külső perspektíva használata semlegesnek tekinthető ebben a tekintetben. Ez alapján azt várhatjuk, hogy összefüggést találunk az események pozitivitása versus negativitása és a pszichológiai perspektíva előfordulásának mértéke között. Hipotézisünk az, hogy pozitív történelmi események leírásában többször fordul elő belső perspektíva, mint negatív történelmi események bemutatásában.

Második hipotézisünk a vizsgált szövegek azon sajátosságához kapcsolódik, hogy történelmi eseményeket bemutató történeteket vizsgálunk. Azt feltételezzük, hogy a pszichológiai perspektíva előfordulása összefügghet a történetbe foglalt esemény és a

történelem tankönyvek megírása közt eltelt idő mértékével, mivel a belső perspektíva érvényesítése kevésbé tűnik valóságosnak időben távoli eseményeknél szemben az időben közeli eseményekkel. Ez alapján azt a hipotézist fogalmazzuk meg, hogy időben közeli történelmi események leírásában gyakrabban jelenik meg a belső perspektíva, mint távoli történelmi események ismertetésében.

Végül harmadik hipotézisünk a belső perspektíva előfordulása és a történet megértési nehézsége között fogalmaz meg kapcsolatot. A történet megértését nagy mértékben befolyásolja az, hogy az olvasók milyen mértékben képesek kapcsolatokat kialakítani a történetbe foglalt események között. Az események közötti kapcsolatok kialakításának egyik leghatékonyabb eszköze a szereplők céljainak bemutatása, amelyek összefűzhetik az eseményeket. Mivel a szereplők mentális aktusainak, érzelmi állapotainak és szándékainak kifejezése gazdag háttérrel biztosít a szereplők céljainak megállapításához, azt várhatjuk, hogy a belső perspektíva előfordulása könnyebbé teszi a történetek megértését. Ez alapján azt a hipotézist fogalmazzuk meg, hogy az általános iskolai történelem tankönyvekben többször fordul elő belső perspektíva, mint a középiskolai tankönyvekben.

A hipotézisek teszteléséhez az MTA Pszichológiai Kutatóintézetében Ehmann Bea vezetésével összeállított történelem tankönyvi szövegek korpuszának egy részén futtattuk a pszichológiai perspektíva modult. A korpusz a magyar történelem 16 jelentős eseményét öleli fel a honfoglalástól egészen a rendszerváltásig. A korpuszban az összes ma használatban lévő általános és középiskolai történelem tankönyv szerepel. A vizsgált szövegmintába 32 történelemtankönyv fejezetei kerültek bele. A fejezetek a következő 3 szempont alapján kerültek kiválasztásra: a történelmi esemény valenciája (pozitív versus negatív, a történelmi esemény óta eltelt idő (közeli versus távoli), és a történelemtankönyv olvasói (általános iskolás versus középiskolás diákok). A kiválasztott történelmi eseményeket az 1. Táblázat tartalmazza.

1. Táblázat: Az elemzett történelmi események jellemzői

Történelmi esemény		
Időbeli távolsága	Valenciája	
	Pozitív	Negatív
Távoli	Honfoglalás Mátyás király uralkodása	Tatárjárás Mohácsi csata
Közeli	1848-49-es forradalom és szabadságharc Rendszerváltás	II. Világháború Trianoni békekötés

2.1 Eredmények

Az elemzés első lépéseként a pszichológiai perspektíva modult alkotó három gráf találatainak kapcsolatát vizsgáltuk meg. Ha a kognitív, érzelmi és szándékosságra utaló kifejezések valóban egy konstruktumhoz kapcsolódnak, akkor magas pozitív korrelációt várhatunk ezek előfordulása között. A 2. táblázatban látható korrelációs együtthatók megerősítik ezt a várákozást. Azaz a szereplők mentális aktusainak, ér-

zelmi állapotának és a cselekvések háttérében álló szándékok bemutatása egyaránt hozzájárulnak a szereplő tudattartalmainak kifejezéséhez.

2. Táblázat: A kognitív, érzelem és szándékosság gráfok találati közötti korrelációk

	Érzelem gráf	Szándékosság gráf
Kognitív gráf	0,44*	0,59**
Érzelem gráf		0,56**

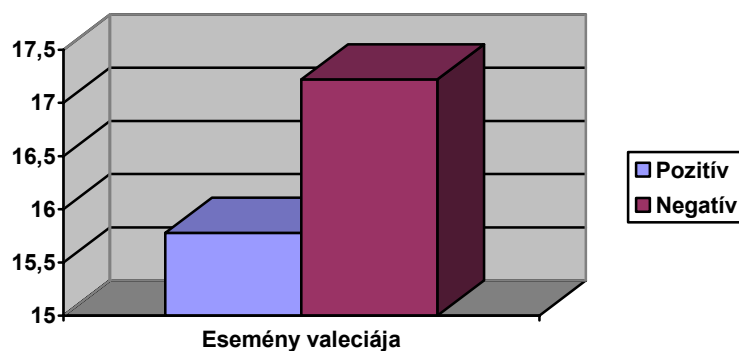
** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Az elemzés második lépéseként a belső perspektíva előfordulását vizsgáltam meg a pozitív versus negatív, időben közeli versus távoli történelmi események leírásában, illetve az általános és középiskolás tankönyvek szövegeiben (lásd 4-6. ábrák). Különbséget csak ez utóbbi szempont elemzésekor találtunk. Az általános iskolai tankönyvekben tendenciaerősséggel gyakrabban fordult elő a belső perspektíva forma mint a középiskolai szövegekben. Ez a különbség megerősíti harmadik hipotézisünket, és azt jelzi, hogy a szereplők tudattartalmainak bemutatása könnyebben megérthetővé teszi a történelmi eseményeket bemutató történeteket.

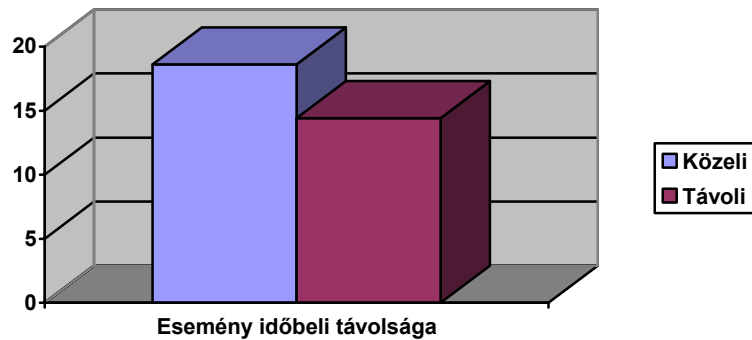
2.1 Következtetések

A pszichológiai perspektíva történelem tankönyvi előfordulásainak vizsgálata alapján két következtetést fogalmazhatunk meg. A szereplők tudattartalmainak bemutatása a valóságos eseményeket bemutató történetekben is segíti a történetmegértését. Ebből arra következtethetünk, hogy a történelmi alakok tudattartalmainak bemutatása fontos szerepet játszik a történelmi események értelmezésében.

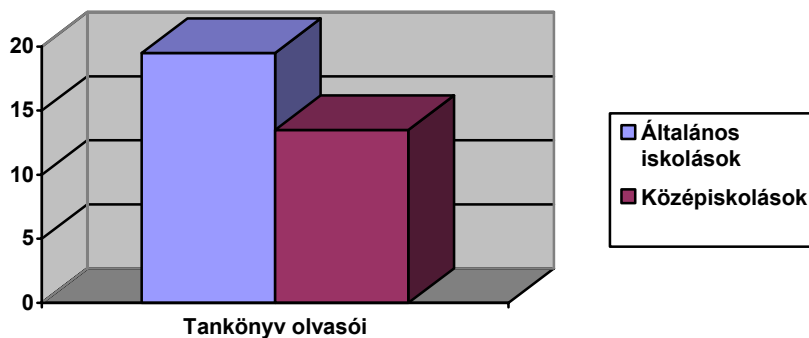
A vizsgálat eredményei alapján arra is következtethetünk, hogy a mentális, érzelmi és intencionális gráfokat összefogó pszichológiai perspektíva modul önállóan értelmezhető szintet képez a tartalomelemzési kategóriák pszichológiai vonatkozásainak vizsgálatában.

4. ábra A belső perspektíva forma előfordulása a pozitív és negatív történelmi eseményekben

5. ábra A belső perspektíva forma előfordulása az időben közeli és távoli történelmi eseményekben

6. ábra A belső perspektíva forma előfordulása az általános iskolai és középiskolai tankönyvekben

Bibliográfia

1. Wiebe, J.M. (1991). Tracking point of view in narrative. *Computational Linguistics*. 20(2), 233-287
2. Vincze O., László J. (2006). A mentális igék szótára, valamint alkalmazása az automatikus tartalomelemzésben. IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. 339-345. Szeged.
3. Fülöp É., László J. (2006). Az elbeszélések érzelmi aspektusának vizsgálata tartalomelemző program segítségével. IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. 296-304. Szeged.
4. Fülöp É., László J.: Az érzelmek reprezentációja történelmi regényekben és történelemkönyvekben V. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. Szeged.

5. Ferenczhalmy R., László J. (2006). Az intencionalitás modul kidolgozása NooJ tartalomelemző programmal. IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. 285-295. Szeged.
6. Ferenczhalmy R., László J.: Intencionalitás modul. V. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. Szeged.
7. Baumeister, R.F., Stillwell, A., Wotman, S.R. (1990). Victim and perpetrator accounts of interpersonal conflict: Autobiographical narratives about anger, *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 994-1005.
8. László, J. & Pólya, T. (2007). Level of abstraction versus subjectivity-objectivity in Linguistic Intergroup Bias. 2nd Warsaw – Jena Seminar on Prejudice. Warsaw.